

Waldemar Pałęcki¹Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska
Wydział Teologii

Misterium Najświętszego Imienia Jezus w liturgii Kościoła rzymskiego

Imię to szczególny znak dla człowieka i w nie wpisane jest jego posłannictwo. Wskazuje ono jednocześnie na ukryte powołanie człowieka, które ma on spełnić w swoim życiu. Imię nabrało szczególnego znaczenia w tradycji biblijnej, gdyż określało osobę, jej charakter i godność. Tę godność na pierwszych kartach Biblii nadał sam Bóg i czynność ta była znakiem Jego wszechmocy. Przywilej ten został następnie przekazany człowiekowi, a od czasów Abrahama połączony był z obrzezaniem. Prawo do nadawania imienia ukazywało jednocześnie władzę człowieka, który nadawał to imię, i było związane ze zmianą osobowości czy też dotychczasowego sposobu życia².

W tradycji biblijnej imię Boga otaczano szczególnym szacunkiem i kultem. Samemu imieniu przypadła podobna rola, jaką ludy pogańskie przypisywały wizerunkom swoich bóstw³. To imię „Jestem, który jestem” (por. Wj 3,14) jest przede wszystkim święte i w nim wyraża się objawienie Boga. Jak bowiem zaznaczono w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, „Bóg ma imię; nie jest jakąś anonimową siłą. Ujawnić swoje imię oznacza pozwolić, by inni mogli nas poznać, w jakiś sposób ujawnić siebie, stając się dostępnym, możliwym do głębszego poznania i do bycia wzywaniem po imieniu” (KKK nr 203).

¹ Waldemar Pałęcki MSF, prof. KUL, dr hab. — prezbiter Zgromadzenia Misjonarzy Świętej Rodziny, kierownik Katedry Historii Liturgii KUL. Wykładowca w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II oraz w Wyższym Seminarium Duchownym Misjonarzy Świętej Rodziny w Kazimierzu Biskupim, Wydział Teologiczny UAM w Poznaniu. Przewodniczący Stowarzyszenia Liturgistów Polskich; e-mail: waldemar.palecki@kul.pl. ORCID: 0000-0002-2154-9356.

² S. Szymik, *Imię. 1. W Piśmie św.*, *Encyklopedia katolicka* (dalej = EK) 7, kol. 57.

³ H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1988, s. 18.

W posłannictwo Mesjasza było wpisane zadanie, aby świat mógł poznać imię Boga i imię Jego Syna, które jest równoznaczne z Jego osobą i dziełem. Wiara bowiem w imię Jezusa jest najdoskonalszym stopniem związania się z Chrystusem Panem⁴. W tradycji Kościoła przejawem wiary w Jezusa jest *wspomnienie Najświętszego Imienia Jezus*. Istotę tego kultu rysują szczególnie teksty liturgiczne, przeznaczone na ten dzień. Pochylenie się nad liturgicznym kultem *Najświętszego Imienia Jezus* pozwoli wydobyć istotne treści teologiczne akcentowane w dobie przed II Soborem Watykańskim i po *Vaticanum II*. Są one bowiem wyrazem wiary modlącego się Kościoła.

Wspomnienie Najświętszego Imienia Jezus w liturgii rzymskiej

Kult Najświętszego Imienia został zainicjowany przez Bernardyna ze Sieny OFM (zm. 1444) jako wynagrodzenie za nadużywanie tego imienia bez czci i krzywoprzysięstwo. Podczas swoich kazań, aby pobudzić u słuchaczy wiarę w Imię Jezusa, ukazywał on często emblemat IHS⁵. Kaznodzieją propagującym ideę imienia był w innych krajach Jan Kapistran OFM (zm. 1456)⁶. Wielkimi propagatorami zakładania bractw ku czci Imienia Jezus byli natomiast dominikanie, którzy łączyli zakładanie bractw ku czci Imienia Jezus z bractwami różańcowymi⁷.

Oddzielne święto ku czci *Najświętszego Imienia Jezus* wprowadził dla franciszkanów papież Klemens VII (1523–1534) w 1530 r. Dla całego Kościoła święto to zostało wprowadzone w 1721 r. przez papieża Innocentego XIII (1721–1724) na prośbę cesarza Karola VI Habsburga (zm. 1740).⁸ Odpowiedni dekret papież wydał 29 listopada 1721 r.⁹, a samo święto zostało oficjalnie wprowadzone 20 grudnia 1721 r.¹⁰ Do początku XX w. obchodzono je w drugą niedzielę po Objawieniu Pańskim. Papież św. Pius X (1903–1914) wyznaczył je na niedzielę po Nowym Roku lub — gdy tej zabraknie — na 2 stycznia. Po reformie

⁴ J. Szlaga, *Imię Boże. II. W Piśmie Świętym*, EK 7, kol. 61.

⁵ J. Grudziński, H. Lesman, *Bernardyn ze Sieny*, EK 2, kol. 313.

⁶ M. Daniluk, *Jan Kapistran*, EK 7, kol. 796.

⁷ K. Kuźmak, *Imię Jezus. II. Kult i bractwa*, EK 7, kol. 64.

⁸ *Das vollständige Römische Messbuch lateinisch und deutsch mit allgemeinen und besonderen Einführungen im Anschluss an das Messbuch von Anselm Schott OSB herausgegeben von Benediktinern der Erzabtei Beuron*, Freiburg 1961, s. 68.

⁹ *Decreta authentica Congregationis Sacrorum Rituum ex actis ejusdem Sacr. Congr. collecta cura, et studio sacerdotis Aloysii Gardellini ejusdem S.R.C. Assessoris, et sub-promotoris fidei. Editio Altera Emendatior. Tomus Quartus*, Romae MDCCCXXV, s. 155.

¹⁰ *Liturgia Tridentina. Fontes — Indices — Concordantia 1568–1962*, a cura di M. Sodi, A. Tonio, P. Bruylants, Città del Vaticano 2010, s. 15.

Codexu Rubricarum obchodzono je jako święto drugiej klasy¹¹. W pierwszym (1970) i drugim (1975) wydaniu Mszału Rzymskiego po II Soborze Watykańskim w kalendarzu liturgicznym pominięto to wspomnienie. Przywrócono je wraz z trzecim wydaniem Mszału Rzymskiego w 2002 r. i wpisano jako wspomnienie dowolne na dzień 3 stycznia¹². Oficjum brewiarzowe zostało natomiast zatwierdzone przez Kongregację Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów 10 lutego 2004 r.¹³

Msza św. wyznaniem zbawczego posłannictwa Jezusa

Formularz Mszy św. przed II Soborem Watykańskim rozpoczynał się od Introitu *In nomine Iesu*¹⁴. Słowa zaczerpnięte z Listu do Filipian (2,10–11) zachęcają całe stworzenie do oddania czci Imieniu Jezusa, aby wszelki język wyznał, że Jezus Chrystus jest Panem. Jest to niejako już od początku liturgii zwrócenie uwagi na kosmiczną adorację majestatu wywyższonego Jezusa. Jednocześnie jest to zachęta do oddania Mu czci jako Bogu i poddaniu się Jego władzy¹⁵. Język św. Pawła przypomina tu proroctwo Izajasza (por. Iz 45,23), gdyż Bóg ogłasza, że jest jedynym Bogiem, który może zbawić ludzi¹⁶. Werset psalmu Introitu dalej podejmuje tę myśl, podkreślając, że imię Pana jest przedziwne (por. Ps 8,2). Imię to jest równocześnie pełne tajemnicy¹⁷. Występujące w wersecie psalmicznym określenie, że Bóg jest „Panem naszym”, jest rzadko stosowane, aby ukazać, że Bóg jest potężnym stwórcą wszystkiego. To imię utożsamiane jest z samym Bogiem, gdyż cała ziemia jest dziełem Imienia Boga¹⁸. W tym kontekście cały Kościół: tryumfujący, wojujący i cierpiący, oddaje cześć Chrystusowi jako Panu¹⁹.

¹¹ *Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini Restitutum Summorum Pontificum cura recognitum, Editio Typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1962, s. 34 (dalej = MR 1962).

¹² *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum Auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Editio typica tertia*, Typis Vaticanis MMII, s. 105 (dalej = MR 2002).

¹³ *Liturgia Godzin. Dodatkowe Teksty o świętych tom I–IV*, Poznań 2012, s. 54.

¹⁴ MR 1962, s. 34.

¹⁵ K. Romaniuk, A. Jankowski, L. Stachowiak, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, t. 2, Poznań–Kraków 1999, s. 287–288.

¹⁶ P. Ortiz, *List do Filipian* [w:] *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. wyd. oryg. W.R. Farmer, red. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. E. Burska, Warszawa 2001, s. 1533.

¹⁷ P. Guéranger, *Rok liturgiczny*, t. 2: *Okres Bożego Narodzenia*, cz. 1, tłum. S. Świątlicki, H. Nowacki, Sandomierz 1928, s. 424.

¹⁸ To określenie Jahwe pojawia się tylko w Ps 135,5 i 146,5 oraz dwa razy u Nehemiasza (8,1 i 10,30); *Księga Psalmów. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, ekskursy*, opr. S. Lech, J. Lech, Poznań 1990, s. 125.

¹⁹ P. Parsch, *Rok liturgiczny. Okres Bożego Narodzenia*, t. 1, Poznań 1956, s. 194.

Kolekta *Deus, qui unigenitum...*²⁰ przypomina o ustanowieniu Jezusa Zbawicielem rodzaju ludzkiego. Celebrans prosi, aby kiedyś w niebie wierni oglądali tego, którego święte Imię jest czczone na ziemi. Modlitwa ta podkreśla radość z oglądania Pana, którego Imię jest wielbione w doczesności²¹.

Imię Jezusa ma moc sprawczą, a przypomina o tym czytanie z Dziejów Apostolskich (4,8–12) o uzdrowieniu człowieka chromego. Chrystus był kamieniem odrzuconym przez budujących, został ukrzyżowany, a Bóg wskrzesił Go z martwych. I nie ma w innym imieniu zbawienia jak tylko w Imieniu Jezusa²². W tym kontekście należy podkreślić cudotwórcze działanie Chrystusa i sprawczość w Jego Imię²³. Dlatego też w tym ujęciu należy widzieć słowa Graduału, który rozbrzmiewał w tym dniu. Werset psalmiczny to wezwanie o ratunek do Boga, aby zgromadził wszystkich ludzi z krajów pogańskich, by mogli wychwalać Imię Boga i byli dumni z Jego chwały (Ps 106 [105],47)²⁴. Werset natomiast przywołuje słowa proroka Izajasza, ukazując Boga jako Ojca i Odkupiciela, a Jego Imię od wieków (Iz 63,16). Stanowi on kontynuację lekcji, gdzie wiążącym słowem jest zbawienie: *salvos fieri — salvos fac nos*²⁵. Również werset śpiewu Alleluja, gdyż modlący się prosi, aby chwałę Boga głosiły Jego usta, a wszelkie ciało błogosławiło Jego Imię (Ps 145 [144],21). Na tę prawdę wskazał Prosper Guéranger OSB, który podkreślał, że Zbawiciel wziął na siebie ziemskie Imię, które będą wymawiać nawet wargi grzesznych ludzi²⁶.

Ewangelia formularza potrydenckiego przypominała wydarzenia z ósmego dnia po narodzeniu Jezusa, kiedy go obrzezano. Na podkreślenie zasługuje ostatni werset, którym przypominano, że tym imieniem nazwał Dziecię Anioł, zanim poczęło się w łonie Maryi Panny (Łk 2,21)²⁷. W komentarzu teologicznym wskazuje się na moment przelania krwi podczas obrzezania i nadania Imienia, a męką na krzyżu. W ten sposób podkreśla się fakt zbawczy tych wydarzeń²⁸.

O wychwalaniu Imienia Boga jest mowa w ofertorium, które zostało zaczerpnięte z Księgi Psalmów (Ps 86 [85],12.5)²⁹. Słowa tego tekstu modlący się pragną chwalić z całego serca samego Boga i na wieki głosić Jego Imię. On jest bowiem dobry i łaskawy, i pełen miłosierdzia dla tych wszystkich, którzy go

²⁰ *Deus, qui unigenitum Filium tuum constituisti humani generis Salvatore, et Iesum vocari iussisti: concede propitius; ut, cuius sanctum nomen veneramur in terris, eius quoque aspectu perfruamur in caelis. Per eundem Dominum; MR 1962, s. 34.*

²¹ P. Parsch, *Rok liturgiczny...*, s. 194.

²² MR 1962, s. 34–35.

²³ K. Romaniuk, A. Jankowski, L. Stachowiak, *Komentarz...*, t. 1, s. 616.

²⁴ MR 1962, s. 35.

²⁵ P. Parsch, *Rok liturgiczny...*, s. 194.

²⁶ P. Guéranger, *Rok liturgiczny...*, s. 426.

²⁷ MR 1962, s. 35.

²⁸ P. Guéranger, *Rok liturgiczny...*, s. 427.

²⁹ MR 1962, s. 35.

wzywają. Słowa te stanowią wychwalanie Boga jako Zbawcy³⁰. Dlatego ofiara eucharystyczna jest składana ku czci Imienia Jezusa Chrystusa, gdyż stanowi uobecnienie misterium zbawienia. Celebrans słowami sekrety *Benedictio tua...*³¹ prosił, aby Boże błogosławieństwo, które jest źródłem życia całego stworzenia, przyniosło chwałę Jego majestatowi, a wiernym pomogło w dążeniu do zbawienia.

O wielbieniu Imienia Boga przez wszystkie ludy wspominają słowa antyfony na komunię (Ps 86 [85], 9–10). Imię Boga jest święte, a Bóg jest tym, który czyni cuda³². W modlitwie po komunii celebrans prosił natomiast wszechmogącego i wiecznego Boga, który stworzył ludzi i ich odkupił, aby wejrzał łaskawie na prośby modlących się i przyjął ofiarę, która została złożona ku czci Imienia Syna Bożego. Prosił, aby wierni mogli się cieszyć z tego, że ich imiona są zapisane w niebie, pod chwalebnym imieniem samego Jezusa, które jest znamię wiecznego przeznaczenia³³. To powołanie jest bowiem wpisane w imię chrześcijan³⁴.

Po reformie II Soboru Watykańskiego w mszale z 2002 r. zamieszczono własny formularz mszalny na dzień wspomnienia *Najświętszego Imienia Jezus*. Pozostawiono tę samą antyfonę na wejście, ale pozostałe teksty zostały zmienione. W modlitwie *Deus, qui salutem humani generis...*³⁵ przypomniano, że przez Wcielenie Słowa Bóg rozpoczął zbawienie ludzi. Modlący się prosił, aby Bóg okazał swoje miłosierdzie, by wierni uznali, że nie ma innego imienia, do którego mogliby się zwracać.

Również inna jest modlitwa podczas przygotowania darów. Słowami *Largitatis tuae...*³⁶, składając hojne dary, błagano Boga, aby tak jak Chrystusowi, posłusznemu aż do śmierci, dał imię niosące zbawienie, w mocy tego imienia wierni mieli ochronę. W antyfonie na komunię znalazły się słowa Psalmu o prze-

³⁰ *Księga Psalmów...*, s. 382.

³¹ *Benedictio tua, clementissime Deus, qua omnis viget creatura, sanctificet, quaesumus, hoc sacrificium nostrum, quod ad gloriam nominis Filii tui, Domini nostri Iesu Christi, offerimus tibi: ut maiestati tuae placere possit ad laudem, et nobis proficere ad salutem. Per eundem Dominum; MR 1962, s. 35.*

³² MR 1962, s. 35.

³³ *Omnipotens aeternae Deus, qui creasti et redemisti nos, respice propitius vota nostra: et sacrificium salutaris hostiae, quod in honorem nominis Filii tui, Domini nostri Iesu Christi, maiestati tuae obtulimus, placido et benigno vultu suscipere digneris; ut gratia tua nobis infusa, sub glorioso nomine Iesu, aeternae praedestinationis titulo gaudeamus nomina nostra scripta esse in caelis. Per eundem Dominum; MR 1962, s. 36.*

³⁴ P. Guéranger, *Rok liturgiczny...*, s. 429.

³⁵ *Deus, qui salutem humani generis in Verbi tui incarnatione fundasti, da populis tuis misericordiam quam deprecantur, ut sciant omnes non esse, quam Unigeniti tui, nomen aliud invocandum; MR 2002, s. 710.*

³⁶ *Largitatis tuae munera defrutes, quaesumus, Domine, ut sicut Christo usque ad mortem obediendo salutiferum nomen dedisti, ita nobis eius virtute muniri concedere; MR 2002, s. 710.*

dziwnym Imieniu Pana (Ps 8,2). W modlitwie po komunii *Hostia sumpta...*³⁷, czcąc Imię Chrystusa i dziękując za złożenie ofiary ku czci jego majestatu, która stanie się źródłem obfitych łask, wierni wyrażali radość, że ich imiona zostały zapisane w niebie.

Czytania biblijne w dzień wspomnienia rozpoczyna klasyczny tekst o uniżeniu i wywyższeniu sługi Jahwe (Flp 2,1–11), po którym następuje śpiew pochwalny ku czci przedziwnego Imienia Pana, którego wielkość można poznać na podstawie stworzonych dzieł (Ps 8,4–5.6–7.8.9). Na historiozbowczy aspekt związany z Imieniem Jezusa zwrócono uwagę, podając w wersecie przed Ewangelią, że Dziecię poczęło się w mocy Ducha Świętego (Mt 1,21) i nadano Mu Imię Jezus w ósmy dzień po Jego narodzeniu (Łk 2,21–24)³⁸.

Po II Soborze Watykańskim innym przejawem kultu liturgicznego ku czci Najświętszego Imienia Jezus jest msza św. wotywna. Formularz tej mszy rozpoczyna się od antyfony na wejście, zaczerpniętej z Listu do Filipian (Flp 2,10–11). W kolekcie *Sanctissimum Iesu...*³⁹ oddający cześć Najświętszemu Imieniu Jezusa prosili, aby w tym życiu kosztowali słodczy Jego przyjaźni i zostali napełnieni kiedyś nieustanną radością w niebiańskiej ojczyźnie. W modlitwie nad darami *In eius nomine...*⁴⁰ w anamniezie tej modlitwy przywołana jest obietnica, że wszystko otrzymają Ci, o co będą prosić przez Chrystusa.

O tym, że nie ma w żadnym innym imieniu zbawienia przypomina antyfony na komunię (Dz 4,12). W modlitwie po komunii *Tua nobis...*⁴¹ podkreślono prawdę, że Bóg chce, aby na Imię Jezusa zgięło się każde kolano i aby wszyscy ludzie w nim znaleźli zbawienie.

Większy wybór czytań przewidziano podczas Mszy św. wotywniej. Poza okresem paschalnym pierwsze czytanie proponowane jest z Księgi Wyjścia, by przypomnieć o objawieniu imienia Boga Mojżeszowi w krzewie gorejącym (Wj 3,13–15). W ten sposób Imię Jezus postrzegane jest w kontekście objawienia Pana. W drugim czytaniu z Mądrości Syracha (51,8–12) wzywano do wychwa-

³⁷ *Hostia sumpta, Domine, quam Christi nomen honorantes tuae obtulimus maiestati, gratiam tuam, quaesumus, nobis infundant uberime, ut et nostra in caelis esse scripta nomina gaudeamus; MR 2002, s. 711.*

³⁸ *Lekcjonarz mszalny, t. 6: Czytania w mszach o świętych. Wydanie drugie poprawione, Poznań 2004, s. 45–47.*

³⁹ *Sanctissimum Iesu nomen venerantibus, nobis, Domine, concede propitius, ut, eius in hac vita dulcedine perfruentes, sempiterno gaudio in patria repleamur; MR 2002, s. 1164.*

⁴⁰ *In eius nomine, Pater omnipotens, munera nostra dignare suscipere, in quo quidquid petierimus nos certe consecuturos esse confidimus, ipso Filio tuo benignissime pollicente; MR 2002, loc. cit.*

⁴¹ *Tua nobis, quaesumus, Domine, miseratione concede, ut in his sacris mysteriis Dominum Iesum dignis obsequiis veneremur, in cuius nomine voluisti omne genu flecti, omnesque homines invenire salutem; MR 2002, loc. cit.*

lania Imienia Pana w kontekście Jego miłosierdzia⁴². Zachęcano do wychwalania Imienia Pana od wschodu aż o zachodu słońca (Ps 113 [114],1–6) i aby czerpać z weselem ze źródeł zbawienia, wychwalając Jego Imię (Iz 12,2–5). W okresie paschalnym jako pierwsze czytanie podano trzy fragmenty z Dziejów Apostolskich. Pierwszy dotyczył uzdrowienia chromego w imię Jezusa (Dz 3,1–10), drugi przemowy Piotra, który wspominał o tym, że nie dano ludziom żadnego innego imienia, w którym człowiek mógłby być zbawiony (Dz 4,8–12), a w ostatnim apostołowie cieszyli się, iż mogli cierpieć dla Imienia Jezusa (Dz 5, 27b–32.40b–42)⁴³. Jako drugie czytanie proponowane są trzy fragmenty z listów Pawłowych. Ukazano w nich chrześcijan, którzy na każdym miejscu wzywali Imienia Pana (1 Kor 1,1–3), klasyczny tekst wspominający o uniżeniu sługi Jahwe (Flp 2,6–11) oraz zachętę św. Pawła, aby chrześcijanie wszystko czynili w Imię Pana Jezusa (Kol 3,12–17)⁴⁴. Perykopy ewangeliczne natomiast przywoływały nie tylko wydarzenia nadania imienia Dziecięciu (Mt 1,18–25; Łk 2,16–21), ale również zapewnienie, że o cokolwiek chrześcijanie będą prosić w Imię Jezusa, to zostanie spełnione (J 14,6–14)⁴⁵.

***Officium Divinum* wychwalaniem zbawczego Imienia Pana**

W oficjum brewiarzowym na dzień wspomnienia *Najświętszego Imienia Jezus* w dobie przed II Soborem Watykańskim przewidziano wiele tekstów własnych, które pozwalają ukazać istotne treści teologiczne tego świętowania. Już w antyfonie inwitorium zapraszano modlących się, aby uwielbiać cudowne Imię Jezusa, które jest ponad wszelkie imię⁴⁶. Podczas matutinum towarzyszył hymn *Iesu, Rex admirabilis...* — *Jezu, Królu prawdziwy...*. Wysławiano w nim Jezusa, jako prawdziwego zwycięzcę i cel tęsknoty wiernych. To On sprawia, że gdy nawiedza serca wiernych, wtedy jaśnieje w nich prawda, złuda świata szarzeje, a w głębi płonie miłość. On jest wychwalany jako słodycz serc wiernych, źródło życia, blask duszy, gdyż On przewyższa wszelką radość i wszelkie pragnienie. W hymnie tym na koniec wybrzmiewa zachęta, aby wszyscy uznali Jezusa, błagali o Jego miłość, szukali go pilnie i coraz gorliwiej, aby Jezus był wychwalany

⁴² *Lekcjonarz mszalny*, t. 7: *Czytania w mszach obrzędowych, okolicznościowych, wotywnych*, Poznań–Warszawa 1977, s. 460–462.

⁴³ Tamże, s. 462–466.

⁴⁴ Tamże, s. 466–468.

⁴⁵ Tamże, s. 468–470.

⁴⁶ *Admirabile nomen Iesu, quod est super omne nomen, Venite, adoremus; Breviarium Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini Restitutum Summorum Pontificum cura recognitum, cum textu psalmorum e versione Pii Papae XII auctoritate edita, Totum Editio Typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1961, s. 311 (dalej = BR 1961).

głosami wiernych, wyznawany obyczajami życia i miłowany sercami⁴⁷. Problematyczne pozostaje uznanie autorstwa tych hymnów. Według długoletniej tradycji przypisywano je św. Bernardowi. Według jednak opinii Prospera Guérangera opartej na badaniach z XIX w. autorką jest XIV-wieczna przełożona żeńskiego klasztoru żyjącego według reguły św. Benedykta⁴⁸.

Antyfony do psalmów I nokturnu zapraszają modlących się do wychwalania Imienia Pana. Zachęcano, aby uwielbiać Imię Pana, które jest cudowne na całej ziemi (Ps 8,2)⁴⁹. Wspominano, że na Imię Jezusa zegnije się wszelkie kolano tego, co niebiańskie, ziemskie i podziemne (Flp 2,10)⁵⁰. W ostatniej antyfonie zapraszano do wzywania Imienia Pana, które jest wywyższone ponad wszystkie inne (Iz 12,4)⁵¹. W wersecie modlący się błagali, aby Pan odpuścił grzech, który jest wielki (Ps 25 [24],11)⁵². Pierwsze czytanie przytaczano z Dziejów Apostolskich (3,1–16; 4,5–12), a jego głównym motywem było uzdrowienie chromego.

W antyfonach II nokturnu podkreślano, że Pan upamiętni imię Pomazańca Bożego we wszystkich pokoleniach (Ps 45 [44],18)⁵³. Wzywano do uwielbiania Pana i wywyższania Jego Imienia⁵⁴. Stwierdzano także, że wszystkie narody, które stworzył, przyjdą do Pana, oddadzą mu pokłon i będą sławiły Jego Imię (Ps 86 [85],9)⁵⁵. W wersecie natomiast przed czytaniem błagano, aby Pan przez wzgląd na swoje Imię wyzwolił modlących się i odpuścił ich grzechy (Ps 79 [78],9)⁵⁶.

Czytania II nokturnu zostały zaczerpnięte z 15 kazania św. Bernarda z Clairvaux (zm. 1153) o Pieśniach Salomonowych. Już we wstępie fragmentu zamieszczonego w brewiarzu rzymskim autor wskazuje na to, że Duch Święty nakazuje oblubienicy, aby porównać Imię Oblubieńca do oliwy. Oliwa bowiem służy do oświecenia, odżywiania i namaszczenia. Ona również łagodzi ból, jest pokarmem i lekarstwem. Porównując Imię Zbawiciela do oliwy, św. Bernard podkreślał, że również ono oświeca przepowiadającego, karmi tego, który o nim rozmyśla, koi tego, który go wzywa w różnych potrzebach. Imię Jezusa jest również światłem wiary dla świata. To Imię rozgłaszał św. Paweł Apostoł, rozjaśniając

⁴⁷ BR 1961, s. 311.

⁴⁸ P. Guéranger, *Rok liturgiczny...*, s. 436.

⁴⁹ Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra!; BR 1961, s. 311.

⁵⁰ In nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium, et inferorum; BR 1961, loc. cit.

⁵¹ Confitemini Domino, et invoke nomen eius: mementote, quoniam excelsum est nomen eius; BR 1961, loc. cit.

⁵² BR 1961, loc. cit.

⁵³ Memores erunt nominis tui, Domine, in omni generatione et generationem; BR 1961, s. 313.

⁵⁴ Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum; BR 1961, loc. cit.

⁵⁵ Omnes gentes quascumque fecisti venient, et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum; BR 1961, loc. cit.

⁵⁶ V. Propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos. / R. Et propitius esto peccatis nostris, propter nomen tuum; BR 1961, loc. cit.

nim ciemności krain i ogłaszając, że noc się posunęła, a przybliżył się dzień (por. Rz 13,12) i jako jaśniejącą pochodnię ukazywał Chrystusa Ukrzyżowanego. W imię tegoż Chrystusa św. Piotr uzdrowił chromego i niewidomych. Św. Bernard, kontynuując tę myśl, wskazuje na to, że Imię Jezusa jest także pokarmem i pokrzepieniem. Ono odżywia umysł, wzmacnia cnoty, rozwija moralność, sprzyja uczciwej miłości. Bez tego słodkiego imienia nie brzmia właściwie dysputy ani nie smakują pisma. Jezus jest bowiem miodem w ustach, śpiewem w uszach, weselem w sercu (*mel in ore, in aure melos, in corde iubilus*). Imię Jezusa jest pociechą w smutkach i nadzieją w rozpacz⁵⁷.

Antyfony III nokturnu oscylowały wokół pojęcia Imienia Jezus. Zachęcano do śpiewania Panu i błogosławienia Jego Imienia oraz rozgłaszania Jego zbawienia (Ps 96 [95],2)⁵⁸. Jego Imię bowiem jak i Jego chwała sięgają po krańce ziemi, a Jego prawica jest pełna sprawiedliwości (Ps 48 [47],11)⁵⁹. W ostatniej antyfonie zapraszano do śpiewania ku czci Imienia Boga, aby wyrównać drogi przed Panem (Ps 68 [67],5)⁶⁰. W wersecie wprowadzającym zachęcano, aby modlący się oddali chwałę Panu i uznali Jego potęgę (Ps 96 [95],7–8)⁶¹.

W liturgii brewiarzowej podczas III nokturnu przytaczano fragmenty dwóch innych kazań św. Bernarda z Clairvaux. W 1 kazaniu o *Obrzezaniu Pańskim* św. Bernard ukazuje paradoks związany z narodzeniem Jezusa i Jego obrzezaniem, wskazując na to, że łączy On w sobie to, co najwyższe, z tym, co najniższe. Rodzi się z niewiasty, nie naruszając jej dziewiczego kwiatu, a owiniętego w pieluszki sami aniołowie wychwalają; ukrywa się w żłóbku, ale o Jego narodzeniu zwiastuje świecąca gwiazda. Podobnie obrzezanie jest momentem nadania Imienia, które wyraża chwałę majestatu. To Imię nie jest zwykłym imieniem nadawanym ludziom, ale oznajmionym już przez anioła. W Imieniu Jezus zawarta jest cała misja i posłannictwo zbawcze⁶².

W 2 kazaniu o *Obrzezaniu Pańskim* św. Bernard podkreśla związek pomiędzy wylaniem zbawczej krwi podczas obrzezania i na krzyżu. Chrystus przyjął na siebie zarówno podleganie zwyczajom żydowskim, jak i śmierć na krzyżu. Te wydarzenia przyjął ze względu na grzechy ludzi, których odkupił. Św. Bernard ponadto zwraca uwagę na to, że Imię nie zostało nadane Jezusowi, ale jest ono

⁵⁷ BR 1961, s. 313–314.

⁵⁸ Cantate Domino, et benedicite nomini ejus; annuntiate de die in diem salutare ejus; BR 1961, s. 314.

⁵⁹ Secundum nomen tuum, Deus, sic et laus tua in fines terrae; iustitia plena est dextera tua; BR 1961, loc. cit.

⁶⁰ Cantate Deo; psalmum dicite nomini ejus: iter facite ei qui ascendit super occasum. Dominus nomen illi; BR 1961, loc. cit.

⁶¹ V. Afferte Domino gloriam et honorem. / R. Afferte Domino gloriam nomini eius; BR 1961, loc. cit.

⁶² BR 1961, s. 314–315.

odwieczne. Jest ono wrodzone (*innatum*), a nie nadane z zewnątrz (*indutum*). Zbawienie bowiem jest treścią posłannictwa Jezusa i istotą Jego Imienia⁶³.

Jeśli chodzi o antyfony podczas laudesów, to pierwsza z nich została zaczerpnięta z Pieśni nad Pieśniami: *Olejek rozlany — imię twe, dlatego miłuj cię dziewczęta* (Pnp 1,2)⁶⁴. W drugiej antyfonie do psalmów przypominano, że Pan jest Bogiem, którego Imię trwa na wieki (por. Ps 100 [99],3)⁶⁵. W trzeciej antyfonie modlący się wyrażali pragnienie duszy, aby zjednoczyć się ze świętym Imieniem Pana (por. Ps 42 [41],3)⁶⁶. Imię to bowiem jest błogosławione i chwalebne i wywyższone na wieki⁶⁷. W piątej antyfonie zachęcano wszystkich słowami *Iuvenes et virgines...*, aby wychwalali Imię Pana, gdyż jest ono wywyższone i wielkie⁶⁸.

W czasie laudesów odmawiano hymn *Iesu, decus angelicum...* — *Jezu, ozdobo aniołów*. Modlący się wysławiali Pana, który jest ozdobą aniołów, przesłodką pieśnią dla ucha, przedziwnym miodem dla ust i nektarem niebios dla serca. W metaforze wyrażano prawdę, że kto Go skosztuje, chce więcej, kto pije, bardziej go pragnie, gdyż pragną Jezusa Ci, którzy go szczerze kochają. Jezusa najśłodszego Pana i Nadzieję duszy stęsknionej błagano, aby pozostał z modłącymi się i oświecił ich swoim blaskiem, a jednocześnie, by rozpędził ciemności duszy i napełnił świat swoją słodyczą. W ostatniej zwrotce wysławiano Jezusa jako kwiat Dziewiczej Matki i słodycz miłości i proszono, aby Jego Imię i królestwo służyło na wieki⁶⁹. Antyfona do pieśni Zachariasza pochodziła natomiast z Pierwszej Księgi Machabejskiej. Podkreślano w niej prawdę, że sam Pan poświęcił się, aby uratować swój lud i przez to zapewnić sobie wieczną chwałę. Przywołują one postać Eleazara, który oddał życie w bitwie pod Bet-Zacharia (por. 1 Mch 6,44)⁷⁰.

W godzinach mniejszych na ten dzień przewidziano niektóre własne teksty. Należą do nich czytania krótkie oraz wersety. W tercji o odwieczności Imienia Pańskiego przypomniano w krótkim czytaniu. Dzięki uniżeniu Chrystusa Bóg wywyższył go i darował mu Imię ponad wszelkie imię (Flp 2,8.9). W responso-rium wychwalano Imię Pana teraz i na wieki (por. Ps 113 [112],2)⁷¹, a w wersecie zachęcano, aby oddać Panu chwałę i cześć, zwłaszcza chwałę Jego Imieniu

⁶³ BR 1961, s. 315.

⁶⁴ *Oleum effusum nomen tuum; ideo adolescentulae dilexerunt te*; BR 1961, loc. cit.

⁶⁵ *Scitote quia Dominus est Deus, cuius Nomen in aeternum*; BR 1961, loc. cit.

⁶⁶ *Sitivit anima mea ad Nomen sanctum tuum, Domine*; BR 1961, loc. cit.

⁶⁷ *Benedictum nomen gloriae tuae sanctum, et laudabile, et superexaltatum in saecula*; BR 1961, loc. cit.

⁶⁸ *Iuvenes et virgines, senes cum iunioribus, laudate Nomen Domini, quia exaltatum est Nomen eius solius*; BR 1961, loc. cit.

⁶⁹ BR 1961, s. 315–316.

⁷⁰ *Dedit se ut liberaret populum suum, et acquireret sibi nomen aeternum*; BR 1961, s. 316.

⁷¹ *Sit Nomen Domini benedictum. / Ex hoc nunc, et usque in saeculum*; BR 1961, loc. cit.

(Ps 29 [28],2)⁷². Krótkie czytanie stanowi dalszy fragment o uniżeniu Sługi Jahwe. Na Imię Jezusa zgina się każde kolano wszelkich istot, gdyż Jezus jest Panem ku chwale Boga Ojca (Flp 2,10.11). Jako responsorium odmawiano wersety z tercji, a jako wersety przytaczano słowa Psalmu zachęcające, aby wychwalać Pana i wywyższać Jego Imię⁷³.

W nonie słowami listu św. Pawła do Kolosan zachęca się wiernych do czynienia wszystkiego w imię Pana Jezusa Chrystusa, dziękując Bogu Ojcu (Kol 3,17). Tym samym zachęcano, aby uznać Chrystusa za jedynego Pana i pośrednika, zaznaczając, że wszystko stanowi swoistą liturgię w życiu chrześcijańskim⁷⁴. Responsorium stanowiło wersety z seksty, w których modlący się przyzywali pomocy w Imieniu Pana, Stworzyciela nieba i ziemi⁷⁵.

Pośród tekstów własnych na uwagę zasługują antyfony do psalmów nieszpornych. W pierwszej z nich podkreślono, że każdy, kto będzie wzywał Imienia Pana, będzie zbawiony (Jl 3,5)⁷⁶. To Imię bowiem jest święte i wzbudzające trwogę, a początkiem mądrości jest bojaźń Pańska (Ps 111 [110],9–10)⁷⁷. Wierny będzie mógł rozweselić się w Panu, rozradować się w Jezusie, prawdziwym Bogu (Ha 3,18)⁷⁸. Imię Pana jest chwalebne od wschodu słońca aż do jego zachodu (Ps 113 [112],3)⁷⁹. Dlatego modlący się składają ofiarę pochwalną i wzywają Imienia Pana (Ps 116 [114–115],17)⁸⁰.

Nieszporny hymn to *Iesu, dulcis memoria... — Jezu słodkie wspomnienie...* Modlący się wskazywali na Chrystusa jako prawdziwą radość serca. Jego obecność jest ukazywana jako słodsza od miodu. Stąd w kolejnych strofach wspomniano, że Chrystus jest słodszy ponad to, co można wyśpiewać, miłszy od tego, co można usłyszeć, i większą rozkoszą niż można sobie wyobrazić. On jest bowiem nadzieją dla pokutujących, łaską dla proszących, dobrem dla tych, którzy szukają. Dlatego tylko ten wie, czym jest miłość Jezusa, kto tego doświadczył, gdyż tego przeżycia nie zdoła wysłowić język czy wyrazić pismo. W doksologii tego hymnu błagano Pana Jezusa, aby był radością dla wiernych i ich nagrodą w przyszłości, a także jedyną chwałą⁸¹.

⁷² V. Afferte Domino gloriam et honorem./ R. Afferte Domino gloriam Nomini eius; BR 1961, loc. cit.

⁷³ Magnificate Dominum mecum. Et exaltemus Nomen eius in idipsum; BR 1961, loc. cit.

⁷⁴ K. Romaniuk, A. Jankowski, L. Stachowiak, *Komentarz...*, t. 2, s. 321.

⁷⁵ Adiutorium nostrum in Nomine Domini. Qui fecit coelum et terram; BR 1961, s. 316.

⁷⁶ Omnis qui invocaverit Nomen Domini, salvus erit; BR 1961, s. 310.

⁷⁷ Sanctum et terribile est Nomen eius: initium sapientiae timor Domini; BR 1961, loc. cit.

⁷⁸ Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo, Jesu meo; BR 1961, loc. cit.

⁷⁹ A solis ortu usque ad occasum, laudabile Nomen Domini; BR 1961, loc. cit.

⁸⁰ Sacrificabo hostiam laudis et Nomen Domini invocabo; BR 1961, loc. cit.

⁸¹ BR 1961, s. 311.

Do własnych tekstów antyfony do Pieśni Maryi należał tekst podczas I Nieszporów, jeżeli należało je odmówić, gdyż ten dzień liturgiczny przypadał w niedzielę. Słowami *Magnificat* podkreślano, że Bóg uczynił Maryi wielkie rzeczy i święte jest Jego Imię (Łk 1,49)⁸². Również podczas II nieszporów recytowano własną antyfonę, wspominając chwilę, kiedy anioł oznajmił, że Maryja Nowonarodzonego nazwie imieniem Jezus, gdyż On zbawi lud od grzechów⁸³.

Po reformie II Soboru Watykańskiego w oficjum wspomnienia tego dnia zamieszczono niewiele własnych tekstów. W godzinie czytań umieszczono Kazanie św. Bernardyna ze Sieny OFM. W 49 kazaniu *O chwalebnym Imieniu Jezusa Chrystusa* autor wskazuje na Imię Jezusa jako to, które było oczekiwane przez ojców w historii zbawienia. Autor nazywa Imię Jezusa imieniem Jego miłosierdzia, które jest także potężnym umocnieniem wiary, stanowiącej fundament życia. Imię Jezusa autor wychwala jako chwalebne, pełne wdzięku, tchnące miłością i potęgą, w którym jest wyzwolenie od przeciwności, słabości i grzechu. To Imię Jezusa jest także chlubą dla wierzących, nauczycielem dla kaznodziejów, podporą dla słabych i rozkoszą dla zbawionych⁸⁴. Responsorium natomiast stanowi parafraza wersetów psalmicznych. Są prośbą, aby Pan osłaniał tych, którzy się do Niego uciekają i miłują jego Imię. Oni bowiem będą chodzić w blasku Jego oblicza i przez dzień cały cieszyć się będą Jego Imieniem (por. Ps 5,12; 89 [88],16b–17a)⁸⁵. Wśród własnych tekstów pozostały antyfony do pieśni z Nowego Testamentu. Do pieśni Zachariasza słowa „wydał siebie, aby lud wyzwolić i zyskać sobie imię na wieki”, które to słowa były tożsame z antyfoną odmawianą przed II Soborem Watykańskim⁸⁶. W antyfonie do pieśni Maryi przywoływano natomiast wydarzenie, kiedy we śnie anioł oznajmił św. Józefowi, że Dziecię otrzyma imię Jezus i zbawi lud od jego grzechów (Mt 1,21)⁸⁷.

Podsumowanie

Liturgia wspomnienia *Najświętszego Imienia Jezus* ukazuje we właściwym świetle znaczenie tego kultu w tradycji Kościoła. Wprawdzie jest świętem stosunkowo młodym, gdyż wprowadzonym do kalendarza rzymskiego dopiero w XVIII w.,

⁸² Fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus; BR 1961, loc. cit.

⁸³ Vocabis Nomen eius Jesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. Alleluja; BR 1961, s. 316.

⁸⁴ *Liturgia Horarum iuxta ritum romanum editio secundum typicam alteram*, t. 1, Midwest 2005, s. 806–807 (dalej = LH).

⁸⁵ LH, s. 807–808.

⁸⁶ Dedit se, ut liberaret populum et acquireret sibi nomen aeternum; LH, s. 808.

⁸⁷ Vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum; LH, loc. cit.

jednak liczne własne teksty liturgii przedsoborowej świadczą o wielkim znaczeniu tego dnia. Może zastanawiać, dlaczego zostało ono wykreślone w pierwszych edycjach ksiąg liturgicznych po *Vaticanum II*, ale w związku z refleksją teologiczną został ten dzień liturgiczny przywrócony w 2002 r. Być może odpowiedzią na to pytanie jest to, że w Mszałe papieża Pawła VI został umieszczony formularz liturgiczny mszy wotywniej o *Najświętszym Imieniu Jezus*.

Analiza tekstów mszalnych i brewiarzowych, zarówno przedwatykańskich, jak i powatykańskich, ukazuje treści teologiczne tego dnia świątecznego. Fundamentem są słowa o uniżeniu się i wywyższeniu Sługi Jahwe zaczerpnięte z drugiego rozdziału Listu św. Pawła do Filipian. Stanowią one albo antyfonę na wejście, albo czytania krótkie czy czytania mszalne. To ostatnie zastosowanie spotykane jest w liturgii po II Soborze Watykańskim w formularzu wspomnienia oraz mszy wotywniej. Podobnie często występującym tekstem jest fragment *Dziejów Apostolskich*, który przypomina przemowę św. Piotra po uzdrowieniu chromego od urodzenia. Występuje tu kluczowe zdanie, że nie ma w innym imieniu zbawienia jak tylko w Imieniu Jezus.

Wiele tekstów liturgicznych zaczerpniętych na ten dzień ze Starego Testamentu wskazuje tym samym na wypełnienia proroctwa w Imieniu Jezus. A proroctwo to znajduje swoje dopełnienie w nadaniu imienia Jezusowi podczas obrzezania. Podobnie teksty liturgiczne zaczerpnięte zwłaszcza z psalmów zachęcają do wychwalania Imienia Jezus przez analogię do oddawania czci Imieniu Boga. Do głównych przymiotów tego imienia należy świętość, przedziwność, wyższość.

W modlitwach eucharystycznych pojawia się prośba, aby w niebie można było oglądać tego, którego Imię czci się na ziemi. Także znacząca jest treść modlitwy, aby wierni mogli się cieszyć również z tego, że ich imiona zostały zapisane w niebie.

Oddzielne motywy wychwalania Imienia Jezusa podaje literatura pisarzy chrześcijańskich, którzy ukazują piękno i słodycz Imienia Jezus. Przed II Soborem Watykańskim w homiliach św. Bernarda podkreślano, że imię to jest wrodzone, a nie zostało nadane. Imię Jezus jest imieniem Jego miłosierdzia, o czym mówił w swoich kazaniach św. Bernardyn ze Sieny, a które to czytanie stanowi podstawę Godziny czytań po II Soborze Watykańskim.

Godne uwagi pozostaje umiejscowienie tego wspomnienia w zakresie odpowiedniej kategorii świąt: czy jest to święto faktu zbawczego, czy idei? Teksty liturgiczne przeznaczone do liturgii, zarówno na Mszę św., jak i *Officium Divinum*, ukazywały ścisły związek nadania tego Imienia z treścią Uroczystości Objawienia Pańskiego. Tylko teksty Mszy św. wotywniej po II Soborze Watykańskim ukazują to wspomnienie bardziej w świetle święta idei. Istotne jest jednak, że właściwe odczytywanie tekstów liturgicznych w kontekście całej historii tradycji Kościoła rzymskiego pozwoli na właściwe umiejscowienie tego wspomnienia we współczesnej liturgii. Głębokie zakorzenienie tego kultu w liturgii umożliwi

uniknąć tkliwego sentymentalizmu na rzecz postrzegania tego święta jako spinającego w sobie misterium Narodzenia i misterium Objawienia Pana, które są jednym wielkim świętowaniem misterium Wcielenia.

Mystery of the Holy Name of Jesus in the Liturgy of the Roman Church

Summary

According to the bible tradition, the name of a person determine its personality and dignity. Since the 18th century there is known commemoration of the most sacred name of Jesus in the liturgy of Roman Church. The essence of this devotion contains the liturgical texts assigned for that day. Especially many texts of the pre-Vatican liturgy point out the great importance of that day. After the Second Vatican Council the commemoration was removed from the liturgical agenda, but anew established in 2002. Analysis of the texts contained in missal and breviary show theological contain of that feast day. The base are words about the humiliation and glorification of the Servant of Yahwe derived from the second chapter of the Letter of Saint Paul to Philippians (Phil. 2:6–11) and from the Acts of Apostles. In that book it is said that the name of Jesus is the only one by which we can be saved (Acts 4:8–12). Liturgical texts from the Old Testament indicate the fulfilment of the prophecy in the name of Jesus. Different motivation of praising the name of Jesus is shown in the literature of Christian writers who demonstrate the beauty and sweetness of the name of Jesus. Before The Second Vatican Council, in the sermons of St. Bernard it is highlighted that this name is innate, not given. Saint Bernard from Siena said in his sermons that the name of Jesus is the name of His mercy. This text is the base of the Office of readings after the Second Vatican Council. Nowadays this feast is celebrated on 3rd January and links the mystery of the nativity and of the revelation of the Lord, pointing out the unity in the celebration of the mystery of Incarnation.

Keywords

Name of Jesus, liturgy, Holy Mass, Divine Office

Słowa kluczowe

Imię Jezus, liturgia, Msza św., liturgia godzin

Bibliografia

Breviarium Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini Restitutum Summorum Pontificum cura recognitum, cum textu psalmorum e versione Pii Papae XII auctoritate edita, Totum Editio Typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1961.

Daniluk M., *Jan Kapistran*, EK 7, kol. 796–798.

- Das vollständige Römische Messbuch lateinisch und deutsch mit allgemeinen und besonderen Einführungen im Anschluss an das Messbuch von Anselm Schott OSB herausgegeben von Benediktinern der Erzabtei Beuron, Freiburg 1961.*
- Decreta authentica Congregationis Sacrorum Rituum ex actis ejusdem Sacr. Congr. collecta cura, et studio sacerdotis Aloysii Gardellini ejusdem S.R.C. Assessoris, et subpromotoris fidei. Editio Altera Emendatio. Tomus Quartus, Romae MDCCCXXV.*
- Fros H., Sowa F., *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1988.
- Grudziński J., Lesman H., *Bernardyn ze Sieny*, EK 2, kol. 313–314.
- Guéranger P., *Rok liturgiczny*, t. 2: *Okres Bożego Narodzenia*, cz. 1, tłum. S. Świetlicki, H. Nowacki, Sandomierz 1928.
- Księga Psalmów. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, ekskursy*, opr. S. Lech, J. Lech, Poznań 1990.
- Kuźmak K., *Imię Jezus. II. Kult i bractwa*, EK 7, kol. 64.
- Lekcjonarz mszalny*, t. 6: *Czytania w mszach o świętych. Wydanie drugie poprawione*, Poznań 2004.
- Lekcjonarz mszalny*, t. 7: *Czytania w mszach obrzędowych, okolicznościowych, wotywnych*, Poznań–Warszawa 1977.
- Liturgia Godzin. Dodatkowe Teksty o świętych*, t. 1–4, Poznań 2012.
- Liturgia Horarum iuxta ritum romanum editio secundum typicam alteram*, t. 1, Midwest 2005.
- Liturgia Tridentina. Fontes — Indices — Concordantia 1568–1962*, a cura di M. Sodi, A. Toniolo, P. Bruylants, Città del Vaticano 2010.
- Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum Auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Editio typica tertia*, Typis Vaticanis MMII.
- Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini Restitutum Summorum Pontificum cura recognitum, Editio Typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1962.
- Ortiz P., *List do Filipian* [w:] *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. wyd. oryg. W.R. Farmer, red. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. E. Burska, Warszawa 2001, s. 1530–1538.
- Parsch P., *Rok liturgiczny. Okres Bożego Narodzenia*, t. 1, Poznań 1956.
- Romaniuk K., Jankowski A., Stachowiak L., *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, t. 1–2, Poznań–Kraków 1999.
- Szlaga J., *Imię Boże. II. W Piśmie Świętym*, EK 7, kol. 61–62.
- Szymik S., *Imię. I. W Piśmie św.*, EK 7, kol. 57–58.